

УДК 339.9

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ВИБОРУ ТА ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ТРАЄКТОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ВІДКРИТОСТІ

Юрій Біленко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 2964-602
e-mail: y_bilenko@lnu.edu.ua*

Проаналізовано наукові досягнення, результати досліджень оптимальної траєкторії економічного розвитку в умовах значної фінансової та торговельної відкритості кафедри міжнародного економічного аналізу і фінансів. Розглянуто економічні стратегії, пов'язані з експортною орієнтацією країн, формування оптимальної структури виробництва та зовнішньої торгівлі, інвестиційної політики та нагромадження капіталу, економічної ефективності, енергоефективності та здійснення ефективної макроекономічної політики у монетарній, валютній та фінансовій сферах, формування якісного інституційного середовища.

Ключові слова: міжнародний економічний аналіз; класичні парадигми; сучасні парадигми; міжнародна торгівля; фінансова глобалізація; економічний розвиток; економічне зростання; країни Центральної та Східної Європи.

Проблеми економічного розвитку актуалізувались і сформувались не тільки в економічну дисципліну, а й у прикладні рекомендації щодо економічної політики після закінчення Другої світової війни, масштабної деколонізації світу, формування нових незалежних держав і визначення соціально-економічної траєкторії їхнього розвитку.

Проблему траєкторії оптимального економічного розвитку країн розглядали відомі вчені, нобелівські лауреати: С. Кузнец, Г. Мюрдаль, Д. Норт, А. Сен, Дж. Стігліц, а також Д. Акемоглу, А. Аллезіна, Б. Балаша, Р. Барро, А. Діксіт, У. Істерлі, Д. Родрік, С. Едвардс та інші.

Дослідження проблем економічного розвитку на кафедрі міжнародного економічного аналізу і фінансів здійснювали на основі виконання науково-дослідних тем: «Валютно-фінансові та інституційні механізми економічного розвитку країн Центральної та Східної Європи» (номер державної реєстрації 0104U009559, 2004–2006 рр.), «Формування структури та ринків капіталу в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи» (номер державної реєстрації 0107U007426, 2007–2009 рр.), «Дослідження механізмів інституційних змін та інституційного середовища економічного розвитку в країнах Центральної та Східної Європи» (номер державної реєстрації 0110U003149, січень 2010–2012 рр.), «Дослідження проблеми вибору та формування оптимальної траєкторії економічного розвитку держав в умовах їх значної торговельної та фінансової відкритості» (номер державної реєстрації 0113U000869, 2013–2016 рр.). За результатами виконання цих тем захищено одну докторську та 23 кандидатські

дисертації за спеціальністю «Світове господарство та міжнародні економічні відносини».

Дослідження механізмів економічного розвитку включає в себе економічні стратегії пов'язані з експортною орієнтацією країн, формування оптимальної структури виробництва та зовнішньої торгівлі, інвестиційної політики та нагромадження капіталу, економічної ефективності, енергоефективності та здійснення ефективної макроекономічної політики у монетарній, валютній та фіскальній сферах, формування якісного інституційного середовища. Стисло представимо результати наукових досліджень кафедри міжнародного економічного аналізу і фінансів з такого широкого спектра проблем економічного розвитку держав в умовах економічної та фінансової відкритості, глобальних економічних криз, інституційних змін та посткомуністичних трансформацій.

На основі аналізу економічної політики країн, що розвиваються, американський економіст Б. Баласса зробив висновок щодо важливості для них відкритості національної економіки, щодо її орієнтації на зовнішньоекономічні зв'язки. У 80-ті роки ХХ ст. Б. Баласса наголошував, що доволі перспективною моделлю зростання країн має стати поєднання політики стимулювання експорту та імпортозаміщення за провідної ролі експорту. На основі ретроспективного аналізу доведено, що експортоорієнтовані стратегії набули особливого значення у середині ХХ ст., коли Японія та Німеччина стали на шлях економічного зростання завдяки розвитку експортних секторів промисловості. На основі аналізу сучасних досягнень світової економічної науки в галузі міжнародної торгівлі підтверджено значення теорії внутрішньогалузевої торгівлі та інституційної теорії як основи реалізації експортоорієнтованої стратегії економічного розвитку країни. При цьому якість функціонування державних інститутів, свобода провадження бізнесу, свобода торгівлі, відсутність корупції є фундаментальними чинниками успішності реалізації стратегії [21].

На підставі порівняльного аналізу структурної перебудови економіки країн Південно-Східної Азії виокремлено основні етапи торговельної політики: поступовий перехід від аграрного, трудомісткого експорту до експорту капіталомісткої продукції і, зрештою, до експорту продукції високотехнологічних секторів. При цьому відбувався перехід від запозичень, купівлі технологій та їх удосконалення до власних розробок. Незважаючи на малозабезпеченість ресурсами, країнам вдалося створити конкурентні високотехнологічні сектори промисловості та перейти від політики імпортозаміщення і протекціонізму до експортоорієнтованої стратегії. Унікальним чинником стратегії Китаю було створення та функціонування *спеціальних економічних зон (СЕЗ)*.

Зазначимо, що О. І. Струк доходить такого висновку: латиноамериканським країнам не вдалось досягти успіху у впровадженні експортоорієнтованої стратегії власне через вплив зовнішніх економічних чинників та неефективне управління, що спричинило відплив капіталу. Основою експортоорієнтованої стратегії країн ЄС є внутрішньогалузева торгівля високотехнологічним експортом у межах регіону. Структурна перебудова економіки Великої Британії

та Німеччини ґрунтувалась на модернізації основного капіталу та стрімкому розвитку експортних секторів із високим НТП.

На основі економетричного аналізу О. І. Струк наголошує, що для всіх країн головним чинником зростання експорту є валове нагромадження капіталу. Для Австралії, Японії, Південної Кореї та Німеччини характерне застосування валютної політики, а саме – девальвації національної валюти та зниження відсоткової ставки. Удосконалення структури експорту в Японії, Південній Кореї, Німеччині, Словаччині та Польщі сприяло зростанню показника експорту. Результати регресійного аналізу для Словаччини, Угорщини та Польщі підтвердили, що внаслідок вступу цих держав до ЄС відбувся значний приплив капіталу, а, отже, й ревальвація національної валюти, розвиток секторів промисловості з високою доданою вартістю та високотехнологічного експорту. За допомогою досліджень оцінено сучасні конкурентні моделі державної торговельної політики (активно-лібералізаційну та активно-протекціоністську) і проаналізовано їх основні ознаки. Країни, що розвиваються, обирають таку експортоорієнтовану стратегію: активний протекціонізм національного виробника та закритість економіки, а далі – формування ефективного інституційного середовища та розвиток експортоорієнтованих секторів економіки та перехід до етапу активно-лібералізаційної політики. Розвинуті країни, які спроможні впливати на світову торговельну систему, стимулюють експорт, паралельно застосовуючи й активно-протекціоністську політику для захисту національного виробника [21].

У нашому дослідженні розкрито способи, шляхом яких міжнародна торгівля впливає на зростання, зокрема, ідентифіковано такі механізми: зростання ефективності інвестування, передусім з урахуванням важливості імпорту капіталу у країни, що розвиваються; здатність розширюватись за стабільної (на противагу спадаючій) віддачі у довготерміновому періоді внаслідок доступу до більших ринків; зростаюча реальна віддача від капіталу у країнах з надлишком некваліфікованої робочої сили унаслідок використання порівняльної переваги; вищий рівень внутрішніх заощаджень і/або притоку іноземного капіталу; можливе ендогенне зростання унаслідок лібералізації торгівлі у короткотерміновому періоді; результати макроекономічної стабілізації, якщо країна вступає в процес економічної інтеграції; скорочення видів діяльності, що дають змогу отримувати монопольну ренту за умови існування торговельних обмежень; стимулювання інноваційної та підприємницької діяльності внаслідок конкуренції та доступу до більших ринків. Пропонуємо такі моделі механізмів впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання, як монетарна, технологічна, інтеграційна та комбінована [2].

Головними чинниками зазначених моделей є найраціональніші, з огляду на можливість їхньої квантифікації та емпіричного тестування, механізми, виокремлені з наукових концепцій західних учених, та важливі, на нашу думку, економічні механізми, які не отримали достатнього аналізу чи залишені поза увагою у розглянутих працях науковців. У цих моделях закладена певна ієрархія: залежно від рівня розвитку країни, відбувається поступовий перехід від

однієї до іншої моделі: для країн, що розвиваються, традиційно властива монетарна модель; для розвинутих країн – технологічна, яка або залишається на цій стадії, або з часом під впливом досягнутих угод переходить в інтеграційну.

Монетарна модель найшвидше реагує на зміну зовнішніх умов, а, отже, найшвидше спричиняє зміну темпу зростання економіки. Головним механізмом дії цієї моделі є вплив різних зовнішніх чинників на грошову масу, що в короткотерміновому періоді може позитивно вплинути на динаміку ВВП. З іншого боку, ефект від дії монетарної моделі є доволі мінливим, оскільки така модель відображає залежність країни від умов торгівлі та її чутливість до зовнішніх шоків. Для такої моделі ключовими механізмами є: частка експорту та імпорту у ВВП, умови торгівлі, притік/відтік ПІІ. Важливим чинником, який відображає ціноутворення в країні, також може бути валютний курс. Проте застосування у моделі індексу умов торгівлі є економічно обґрунтованим, оскільки валютний курс може залежати від багатьох обставин, наприклад, політичних.

Довготерміновий ефект забезпечує технологічна модель. Успіх країн Південно-Східної Азії пов'язують з політикою активного залучення ПІІ. Країнам, активно залученим у міжнародну торгівлю, менше загрожує дефолт. Відповідно, міжнародні інвестори, зважаючи на це, охочіше розміщують у них свої інвестиції. Проте ПІІ найефективніше діють у тих країнах, які мають найкращу базу для їхньої рецепції. Отож вважають, що важливою умовою залучення ПІІ для економічного зростання країни є наявність у країні-реципієнта достатнього рівня людського капіталу й розвинутого фондового ринку. Суть моделі полягає у залученні ПІІ в експортні сектори, де існує перспектива випуску високотехнологічних товарів, тобто у зміні експортної орієнтації з сировинних товарів чи товарів первинної обробки на високотехнологічні товари, які мають високу додану вартість, отож ключовим чинником цієї моделі є частка товарів високотехнологічного експорту у загальному експорті як відображення якісної зміни структури експортного сектора під дією міжнародної торгівлі.

У моделі економічної інтеграції, притаманній ЄС та НАФТА, першим етапом є створення зон вільної торгівлі. Для такої моделі властивими механізмами вважаємо кредити чи фінансову допомогу новим членам, ПІІ, які в цьому випадку надходять за рахунок об'єднання ринків країн. Проте ключовим механізмом слугує темп зростання у країнах-членах, який спричиняє конвергенцію темпів економічного зростання поміж країнами. Комбінована модель акумулює в собі елементи всіх попередніх моделей.

Надзвичайно ґрунтовні емпіричні дослідження впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання за період 1980-2012 рр. виконала М. Б. Біда. Вони охопили 87 країн з таких регіонів світу: Близький Схід; Східна Азія; Південно-Східна Азія; Південна Азія; Співдружність Незалежних Держав; Латинська Америка; Північноамериканська зона вільної торгівлі; Європейський Союз; Північна Африка.

Загалом частка експорту є високою у країнах-експортерах нафти, експортоорієнтованих країнах Південно-Східної Азії, перехідних економіках СНД, а також у розвинутих економіках Європейського Союзу, для яких відсутні будь-які торговельні бар'єри. Стабільно слабку залежність від експорту спостерігаємо в регіонах Південної Азії, Латинської Америки та НАФТА.

Отже, за результатами дослідження для п'яти з дев'яти розглянутих регіонів та світу загалом істотним у статистичному плані є показник частки експорту у ВВП. Найбільш залежним від експорту регіоном є СНД: загалом для країн цього регіону зростання експорту на 1 % збільшує темп зростання ВВП на 0,46 %. Негативним є зростання експорту для країн Близького Сходу. Поясненням цього факту може бути картельна організація регіону, що дає змогу збільшувати ВВП не за рахунок фізичного обсягу експорту, а шляхом обмеження пропозиції нафти [2].

Проведено детальний аналіз динаміки зміни структури зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ. З'ясовано, що у структурі експорту переважає продукція з високим ступенем обробки та великою доданою вартістю. Це, зокрема, продукція точного та транспортного машинобудування. У структурі імпорту домінує електрообладнання, продукція автомобілебудування та авіабудування. Помітною також є частка сировинних матеріалів, однак аналіз динаміки структурних змін імпорту засвідчує зменшення частки цієї товарної групи у структурі імпорту країн ЦСЄ. Аналіз структури експорту України засвідчує її неефективність. Протягом 90-х років ХХ ст. вона практично не змінювалась, як і не змінювався перелік товарів, завдяки яким країна отримувала більшу частину експортної виручки. З середини 90-х років у експорті України домінували такі товарні групи, як продукція чорної металургії, важке машинобудування, мінеральні та інші продукти, які упродовж 1998–2000 рр. забезпечували близько 60 % надходжень від експорту. З початку 2001 р. структура експорту України майже не змінилась. Загалом і надалі у експорті переважають продукція чорної металургії, добувної промисловості та важке машинобудування. Також у структурі експорту спостерігається зростання частки сільськогосподарської продукції, зокрема зернових. Отже, економіка України залежна від зовнішніх ринків. Враховуючи тенденцію останніх десятиріч відносного падіння цін на сировину та напівфабрикати і відповідного зростання цін на готову продукцію на світових ринках, можна зробити висновки щодо поганих перспектив економіки України у довготерміновому періоді за умов відсутності оптимізації структури експорту. Зазначимо, що структура імпорту України майже повністю залежить від структури експорту. Домінування сировинних матеріалів в імпорті зумовлене попитом на них з боку енергомістких експортних галузей – металургії та важкого машинобудування. Отже, спостерігається залежність імпорту від експорту [3].

Для економічного розвитку країни важливим є не лише збільшення обсягів виробництва товарів у галузі, в якій країна спеціалізується, а й якість та новизна товарів, незалежно від галузі, у якій їх виробляють. Вертикальна та горизонтальна диверсифікація товарів сприяє зростанню ефективності

функціонування інноваційних підприємств та розширює національну базу знань, які, своєю чергою забезпечують економічне зростання країни. Саме тому підвищення частки технологічних товарів у експорті, розширення асортименту товарів та покращення їх якості доволі важливі у процесі трансформації країн ЦСЄ.

Відповідно до класифікації ООН (Звіт з розвитку промисловості, 2009) виокремлюють 5 основних груп галузей за рівнем технологічності – низькотехнологічні, середньотехнологічні, високотехнологічні, ресурсомісткі та інші. Динаміка зміни технологічності експорту країн ЦСЄ відзначається схожою тенденцією – зменшенням частки ресурсомістких та низькотехнологічних товарів у експорті з одночасним зростанням частки середньотехнологічних та високотехнологічних товарів. Тобто використання новітніх технологій як джерела збільшення вартості експорту та підвищення загального добробуту успішно втілено у країнах ЦСЄ.

У роботі детально проаналізовано структуру зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ за факторами виробництва (табл.1). На основі класифікації М. Пенедера виокремлено 5 груп галузей – трудомісткі, капіталомісткі, маркетингові, технологічні галузі та некласифіковані. Підхід М. Пенедера вирізняється, зокрема, виділенням технологій та розробок як окремого фактора виробництва. Наголосимо, що технології та розробки найчастіше зачисляють до затрат капіталу у виробництві. Головною характерною рисою трансформації факторомісткості експорту країн ЦСЄ за період 1995–2014 рр. було зменшення частки капіталомістких галузей та трудомістких галузей і помітне зростання частки технологічних. Частка останніх, зокрема, для Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини, зросла майже вдвічі. Така тенденція зміни факторомісткості експорту підтверджує, що спеціалізація виробництва, котра поступово формувалась у країнах ЦСЄ в процесі трансформації, на початку ХХ ст. вже базувалась не на товарах з низькою доданою вартістю, а на технологічній продукції [3].

Таблиця 1

Структура експорту країн ЦСЄ за факторами виробництва (%)* [3]

Країни	1995					2014				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Болгарія	12,61	25,86	41,87	16,12	3,54	12,43	36,42	34,13	12,75	4,26
Чехія	29,42	26,71	22,43	9,70	11,74	30,03	18,91	18,10	7,17	25,78
Естонія	9,60	38,05	33,98	7,32	11,05	10,66	35,95	16,31	6,43	30,65
Угорщина	21,80	24,05	20,41	12,41	21,33	17,30	12,82	12,98	6,79	50,12
Латвія	4,52	30,57	60,42	3,76	0,74	7,32	61,90	23,58	5,36	1,84
Литва	6,09	33,62	47,13	9,03	4,12	8,06	42,14	36,14	8,58	5,08
Польща	17,63	38,30	24,26	9,92	9,90	21,65	30,20	18,80	9,32	20,03
Словаччина	20,87	27,19	33,94	7,78	10,21	23,32	20,43	23,56	7,05	25,63
Словенія	28,16	28,67	18,12	7,67	17,38	29,69	24,28	20,31	6,44	19,28
Румунія	16,60	47,67	21,93	13,57	1,50	16,23	48,31	13,40	16,23	5,83

*Примітка: 1 - інші галузі; 2 – трудомісткі галузі; 3 – капіталомісткі галузі; 4 – маркетингові галузі; 5 – технологічні галузі

Теоретичну модель протестовано за допомогою аналізу структури експортних операцій через обчислення частки перших 100 товарних груп у експорті (рівень спеціалізації) та загальної кількості товарних груп у експорті (диверсифікації). Визначено, що для країн ЦСЄ характерним є чергування збільшення диверсифікації в експорті та поглиблення спеціалізації. Зокрема, на початку трансформаційного періоду ці країни відкрили свої ринки, що стимулювало вітчизняних виробників шукати способи, щоб утримати конкурентну позицію на ринку. Головним методом підвищення конкурентності виробництва було розширення асортименту товарів та збільшення частки таких товарів у експорті.

Базисом сучасних моделей міжнародної торгівлі є гіпотеза щодо її забезпеченості ресурсами та ефективності їх використання як основи вигідної торгівлі для будь-якої країни. Нами проаналізовано структуру торгівлі країн ЦСЄ з точки зору факторомісткості експортних галузей. Отримані результати засвідчили, що значення показника співвідношення капіталу та праці для країн ЦСЄ є меншим, ніж значення відповідного показника для інших країн світу та для країн-членів ЄС. Отже, країни цього регіону є трудонадлишковими, порівняно з країнами-членами ЄС та рештою світу.

Економетричну модель для 10-ти країн ЦСЄ (Болгарії, Румунії, Естонії, Литви, Латвії, Угорщини, Чехії, Польщі, Словаччини та України) за період 2000–2012 рр. побудувала О. І. Білоган, яка виявила, що найбільший позитивний вплив на зростання вартості одиниці експорту має приріст експорту продукції капіталомістких галузей, а не трудомістких. Отже, торгівля у країнах ЦСЄ не відбувається на основі теорії Гекшера-Оліна [8].

Для тестування теорії внутрішньогалузевої торгівлі ми обчислили індекс Ллойда-Грубеля та проаналізували динаміку його зміни. Для Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини значення індексу з 1992 р. зросли і до початку 2000 р. залишались майже незмінними з незначною тенденцією до зростання. Для цих країн індекс Ллойда-Грубеля упродовж 2011–2012 рр. складав приблизно 0,84, тобто структура експорту та імпорту цих країн доволі схожа. Зазначимо, що перелічені вище країни ЦСЄ є членами Європейського Союзу. Членство у цьому економічному інтеграційному утворенні сприяє зближенню виробничих структур країн та поглибленню внутрігалузевої спеціалізації. Для України індекс внутрішньогалузевої торгівлі 1996 р. становив 0,5, а 2012 р. зріс до 0,60. Таке значення індексу є достатньо низьким, порівняно з іншими країнами ЦСЄ, та засвідчує відсутність внутрішньогалузевої торгівлі в Україні. Тобто домінуючі товарні групи експорту значно відрізняються від товарних груп в імпорті. Зокрема, експортують продукцію чорної металургії та рослинництва, а імпортують сировинні матеріали та продукцію високотехнологічного машинобудування. Отже, зовнішня торгівля України не диверсифікована та достатньо чутлива до зміни вподобань споживачів у рамках однієї товарної групи [3].

Проблеми структурної трансформації надзвичайно важливі для пострадянських країн. Починаючи з 1975 року Н. В. Кузенко проаналізувала структурні викривлення в економіці СРСР, які виявились у завищеному зростанні виробництва засобів виробництва і залишковому розвитку галузей споживчих товарів та сформували економіку виробництва заради виробництва без орієнтації на споживача [16].

На основі аналізу сучасних досягнень світової економічної науки в галузі структурних змін економіки побудовано теоретичну модель взаємодії між сукупним попитом, сукупною пропозицією та секторальною структурою економіки, яка дала змогу оцінити рівень, характер структурних змін та оптимізувати державну економічну політику.

Наголосимо, що Н. В. Кузенко розробила власну методiku обчислення індексу структурних диспропорцій та на її основі обчислила індекс структурних диспропорцій за секторами економіки пострадянських держав щодо групи країн Латинської Америки та групи країн зони євро за 1990-2008 роки.

Обчислені індекси структурних відхилень в економіках пострадянських держав підтверджують нашу гіпотезу щодо взаємозалежності структурних змін і економічного розвитку. Держави, які активно здійснювали структурні зміни, мають значно менші диспропорції у структурах економік, причому їхній дохід на душу населення значною мірою зростає протягом перехідного періоду. Впровадження структурних змін мало позитивний вплив на економіку цих держав та добробут суспільства, зокрема, країн Прибалтики.

У країнах Прибалтики активно відбуваються процеси конвергенції з державами ЄС – частка сільського господарства зменшилась до 3–4 %, що у 3–6 разів менше, ніж на початку 90-х; частка промисловості також дещо зменшилась до 21–26 %, проте значно зросла частка послуг (понад 70 %). Водночас, у структурі послуг значну частку займають фінансові послуги, що засвідчує активну інвестиційну політику цих держав, а також відповідний рівень розвитку фінансових ринків.[16]

У ресурсонадлишкових державах досі зберігаються доволі сильні диспропорції у структурі економіки, що засвідчує висока частка сільського господарства, недостатній розвиток сфери послуг та висока частка промисловості, що, здебільшого, базується на сировинних галузях.

У групі країн, що об'єднує Білорусію, Молдову та Україну, простежуються доволі суперечливі тенденції. Частка сільського господарства значно скоротилась, порівняно з початковим періодом, проте залишається стабільно високою (близько 8–10 %). Щодо промисловості, то тут спостерігаємо зростання частки промисловості у Білорусії (понад 40 %), значне скорочення цієї частки у Молдові та помірне зменшення цього показника в економіці України. Натомість частка сфери послуг у Білорусії залишається на найнижчому рівні з-поміж цих трьох держав (близько 48 %) [16, с. 50–70].

Індія та Китай, в яких зафіксовано найшвидше зростання економіки у світі протягом понад двадцяти років, підтримують рівень інвестицій від 40 до майже 50 % від ВВП. У швидко зростаючих економіках Східної Азії частка інвестицій

у ВВП сягає 30 % і вище. Отже, високі та зростаючі темпи нагромадження капіталу такі ж важливі, як 30 чи 50 років назад. Такі процеси сприяють підвищенню виробничої потужності, дають змогу промисловості реалізувати ефект масштабу, диверсифікувати виробництво, сприяють будівництву інфраструктурних об'єктів та розвитку урбанізації, що стимулює ефективність економіки.

В економічній науці все ще не розкрита таємниця інструментів економічної політики, придатних для стимулювання інвестицій. На думку У. Істерлі, звичайні фіскальні та фінансові інструменти, а також валютний курс доволі обмежено впливають на мобілізацію ресурсів, передусім інвестицій.

По суті, ідея нагромадження капіталу була домінантною в забезпеченні успішного економічного розвитку та переходу на вищий рівень економічного добробуту в ХХ ст. і залишається актуальною у сучасну епоху, насамперед для постсоціалістичних країн Європи та Азії. Нагромадження капіталу, яке передбачає запуск технічного прогресу, технологічних змін, які втілені у машини та устаткування, а також супроводжується інтенсифікацією процесу навчання, дало позитивні результати в Німеччині та Японії. До цього ще можна додати стимулювання експорту промислових товарів, що сприяло високим темпам економічного зростання у країнах Південно-Східної Азії.

У сучасних умовах глобалізації залучення капіталу можливе зі зовнішніх та внутрішніх джерел на основі фінансової лібералізації. Під фінансовою лібералізацією слід розуміти передусім дерегуляцію внутрішніх фінансових ринків і лібералізацію рахунку операцій з капіталом. Вплив фінансової лібералізації та її наслідки досі залишаються актуальними дискусійними питаннями. З одного боку, фінансова лібералізація стимулює фінансовий розвиток і сприяє тривалому зростанню, а з іншого – спричиняє надмірні ризики фінансової системи, підвищує макроекономічну волатильність та часто зумовлює кризи.

Аналіз природи виникнення, періодів поживлення і впливу фінансової лібералізації на економічну політику держави дає підстави стверджувати, що вона має як позитивні, так і негативні наслідки. Внутрішня та зовнішня фінансова лібералізація найсприятливіша для країн з середнім рівнем доходів, а в країнах з низьким рівнем доходів лібералізація не зумовлює високих темпів розвитку економіки.

Політика фінансової лібералізації, зокрема її складова вільного переміщення капіталу, покликана забезпечити додаткове стимулювання внутрішнього економічного зростання завдяки залученню зовнішніх фінансових ресурсів. Здебільшого це відіграє позитивну роль, однак іноді фінансова лібералізація, зокрема одночасна зі швидкою приватизацією фінансових інституцій, докорінно змінює середовище їх функціонування, а її вплив на економіку держави може мати як позитивні, так і негативні наслідки [12].

Фінансова лібералізація вимагає певної послідовності у проведенні реформ, урахування початкових умов, в яких перебувають економіка, фінансова та правова системи тощо.

Як наголошує Ю. В. Кирилич, асиметрія фінансових можливостей у різних секторах економіки є ключовою для розуміння ефектів фінансової лібералізації, оцінити які можна лише з урахуванням як її переваг, так і недоліків. Фінансова лібералізація як явище повинна бути збалансованою, продуманою та виваженою. Внутрішня та зовнішня фінансова лібералізація є найсприятливішою для країн з середнім і високим рівнями доходів, а в країнах з низьким рівнем доходів і внутрішньою макроекономічною нестабільністю лібералізація не зумовлює високих темпів розвитку економіки.

Уразливість слабких економік за умов фінансової лібералізації зумовлена високим ступенем монополізації економіки, надмірним зближенням провідних груп бізнесу з державним апаратом, формуванням бюрократичної олігархії, розвитком корупції, перехресним субсидюванням усередині корпорацій, неефективним корумпованим управлінням [12].

Передусім це характерно для постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи, де через приватизацію розпочав формуватись ринок акціонерного капіталу, а фондова біржа стала одним з джерел залучення капіталу. Структурні реформи у перехідних економіках поділено на два етапи. Перший етап передбачає створення формальних інститутів (законодавства про акціонерні товариства, фондовий ринок, корпоративне управління, банкрутство), а також організацій та учасників ринку (бірж, інституційних інвесторів, депозитаріїв, клірингових палат тощо). Другий етап передбачає реальну інституціоналізацію та досягається в довгостроковому періоді, ринок стає прозорим, інформація – доступною, відбувається вкорінення властивих ринковому порядку неформальних інститутів. Ефективні інституційні реформи повинні забезпечувати мінімізацію трансакційних витрат, захист прав власності, виконання контрактів, конкурентну поведінку, зменшення проявів опортуністичної поведінки та персоналізації обміну.

Вагомий внесок у розвиток науки належить Л. О. Ємельяновій, яка здійснила економетричне дослідження, що засвідчило позитивний вплив зростання якості інституційного середовища на покращення результатів економічної діяльності акціонерних товариств країн ЦСЄ протягом 2000–2013 років в умовах євроінтеграції на основі пробіт-моделі. У ньому змодельовано та доведено значимий позитивний вплив покращення ефективності державного управління, реформ у сфері боротьби з корупцією, забезпечення права участі громадян у виборі уряду та незалежності преси на рівень розвитку ринку акціонерного капіталу країн ЦСЄ упродовж 2002–2011 років [11].

На основі емпіричних тестувань Л. О. Ємельянова довела наявність позитивного впливу вступу країн ЦСЄ до ЄС на якість інституційного середовища та рівень розвитку фондового ринку досліджуваних країн на основі порівняння значимості інституційних перешкод діяльності акціонерних товариств, а також показників ліквідності та розміру фондового ринку до та після вступу країн ЦСЄ до ЄС [11].

З огляду на низьку частку акцій у структурі джерел залучення капіталу місцевих компаній та високий рівень асиметрії інформації на фондових ринках

країн регіону, відсутня можливість використання моделей оптимізації співвідношення власного та залученого капіталу на основі обчислення динаміки їх вартостей. Відповідно, головним показником, що дає змогу формалізувати політику формування капіталу є рівень фінансового левериджу підприємства, який обчислено як частку позичкових ресурсів у структурі фінансування основного капіталу. Загалом упродовж 1996–2007 рр. частка позичкових ресурсів у структурі фінансування потреб в основному капіталі підприємств групи пострадянських країн зросла від 5,7 до 18 %, або більш ніж утричі. Для країн ЄС відповідний показник зріс приблизно удвічі із максимальною кінцевою часткою 30,7 % для прибалтійських підприємств.

На галузевому рівні І. І. Романів змодельовала механізм залучення позичкових ресурсів підприємств машинобудівної галузі у 5-ти країнах ЦСЄ. Вибірка становить 5148 компаній у межах 10-ти років (1998–2008). Джерелом інформації щодо показників балансових звітів та звітів про прибутки та збитки відповідних підприємств є база даних Бюро Ван Дейка «Амадеус». Це дало змогу зробити висновки, що зростання рентабельності продажів викликає суттєве зниження рівня левериджу машинобудівних підприємств у нових країнах ЄС та майже не впливає на боргову політику вітчизняних компаній. Суттєвий вплив макроекономічних циклів характерний виключно для вітчизняних підприємств, адже якість моделі покращується на понад 4 % при додаванні комплексних макропоказників [20].

Для залучення капіталу в економіку країн ЦСЄ важливу роль відіграють інституційні реформи у фінансовій системі, зокрема, формування оптимальних портфелів кредитних ресурсів у банківській системі, створення приватних пенсійних фондів, залучення прямих іноземних інвестицій та грошових переказів мігрантів [1; 6; 18].

Успішна інвестиційна політика сприяє зростанню енергоефективності економіки країн ЦСЄ, а також збалансованого природокористування, зазначає Т. Ю. Туниця. Аналіз економічної теорії Кузнеця засвідчив можливості її адаптації і застосування для вирішення проблеми формування економічної політики збалансованого природокористування. На підставі економетричного аналізу *екологічної кривої Кузнеця* (ЕКК) встановлено обернену U-подібну залежність між економічним зростанням та викидами парникових газів для 38-ми країн Європи. На високому рівні розвитку економіки (у зв'язку зі впровадженням ефективніших технологій та підвищенням попиту на якісне довкілля) починається спадання кривої, тобто зменшення негативного впливу на довкілля. Після того, як суспільство досягає відповідного рівня добробуту (високого національного доходу), настає переломний момент – «поворотна точка», за якою подальше зростання доходу спричинятиме дедалі менші обсяги забруднення. У результаті тестування теоретичних моделей та на підставі отриманих значень коефіцієнтів для 38-ми досліджуваних країн розрахунки засвідчили, що «поворотна точка» настає за досягнення ВВП на душу населення за ПКС 2000 р. на рівні 18 468 дол. США. Після цієї позначки викиди CO₂ на душу населення зменшуються [23].

Економетричні дослідження міждержавної конвергенції у сфері споживання енергетичних природних ресурсів (енергомісткості ВВП та доходу на душу населення) показали реальне зародження конвергенції між країнами пострадянського простору та Європейського Союзу, виявили тенденцію прискорення конвергенції як позитивного чинника інтеграції. У всіх 15-ти досліджуваних у дисертації країнах Євразії, крім Туркменістану (Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Казахстан, Литва, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Туреччина, Україна, Угорщина, Узбекистан та Чехія) спостерігається конвергенція за доходом на душу населення та енергомісткістю ВВП з 15-ма країнами Європейського Союзу. Доведено, що зменшення різниці у рівні ВВП на душу населення між двома групами досліджуваних країн на 1 % спричиняє зменшення енергомісткості в середньому на 0,16 %. Останніми роками швидкість конвергенції між цими групами країн сягала 0,93 % на рік, що сприяє економічній інтеграції та створює сприятливі передумови для формування та реалізації міжнародної економічної політики збалансованого природокористування [23].

Світові ринки енергоресурсів, рівень їхньої монополізації та олігополізації значно впливають на економіку постачальників та споживачів, макроекономічну стабільність та економічний розвиток країн [13].

Заслуговує уваги проведене О. І. Цапко-Піддубною економетричне дослідження для країн ЦСЄ в межах 22-річного часового проміжку (1990–2011), за яким вступ країни до ЄС є доволі значимим чинником впливу на активізацію процесів підвищення енергоефективності економіки, адже даватиме змогу підвищити на 10 % ВВП на одиницю спожитих паливно-енергетичних ресурсів. Ціновий механізм здійснює прямопропорційний вплив на енергоефективність економіки: підвищення на 1 % ціни на енергоресурси сприятиме зростанню на 0,42 % ВВП на одиницю спожитих паливно-енергетичних ресурсів з лагом у два роки. Для посилення цінового впливу на підвищення енергоефективності економіки доцільно застосувати податок на викиди парникових газів та податок на споживання паливно-енергетичних ресурсів [22]. На енергетичну ефективність економіки суттєво впливають сучасні ринкові механізми торгівлі правами на викиди парникових газів [24].

Неефективна макроекономічна політика може тривати значно довше, ніж очікується, оскільки генерує великі доходи, дивіденди, привілеї для малих впливових груп, а збитки розпоршуються у порівняно незначних величинах на душу населення, проте на дуже значну кількість людей, робить висновок відомий економіст А. Діксіт. Отже, формування оптимальної валютної, монетарної та фіскальної політики надзвичайно важливе для досягнення успішного економічного розвитку країн.

Деформації, які існували у плановій економіці, проаналізував А. О. Максимук. З'ясовано, що планова економіка соціалістичного типу характеризувалася штучно заниженими відсотковими ставками, завищеними валютними курсами, низькими номінальними заробітними платами, а також низькими цінами на товари першої необхідності і сировину, що породило

тотальний дисбаланс пропозиції та попиту на кредит, іноземну валюту, сировину та інші предмети життєвої необхідності, а структура промисловості була відхиленою від моделі, продиктованої порівняльними перевагами економіки [19].

На основі статистичних даних Гронінгенського центру зі зростання та розвитку щодо галузевих цінових диспропорцій, змін відносних цін та обсягів виробництва у країнах з трансформаційною економікою, які вступили до ЄС, вдалося визначити, що найвище зростання цін відбувалося у сировинних галузях промисловості, у сфері послуг, у сфері виробництва товарів першої необхідності, а також у будівництві, тобто у тих секторах економіки, де й були найбільші викривлення. На основі статистичного аналізу галузевих цінових диспропорцій та змін відносних цін для виявлення структурних чинників інфляції та напрямів структурних перетворень автор зробив висновок, що в Україні, порівняно з іншими країнами з трансформаційною економікою, що ввійшли до ЄС, ціни занижені у тих секторах економіки, у яких зафіксували найбільші викривлення в період існування планової економіки, однак завищені ціни на високотехнологічні товари тривалого вжитку для кінцевих споживачів.

Заслугує уваги проведене А. О. Максимук економетричне дослідження взаємозв'язку між швидкістю лібералізації та інфляцією і динамікою ВВП. У короткостроковому періоді вплив лібералізації цін на інфляцію виявився позитивним, проте вже з лагом 2 роки цей ефект стає негативним. Для країн, які здійснювали лібералізацію цін повільно, характерний слабший позитивний ефект у короткостроковому періоді і значно слабший негативний вплив у довгостроковому періоді [19].

Змодельовано інфляційні очікування в постсоціалістичних країнах за допомогою GARCH-методу, проаналізовано взаємозв'язок між інфляційними очікуваннями та інфляцією та виявлено, що інфляційні очікування не впливають на рівень інфляції у короткому періоді (до 3-х місяців), проте отримані результати підтверджують такий вплив з лагом 3-6 місяців [19].

Два основні шляхи розвитку постсоціалістичних країн з перехідною економікою визначив А. О. Максимук. Вони відрізняються швидкістю лібералізації цін, які полягають у проведенні швидкої та всеохоплюючої лібералізації цін і подальшому впровадженні режиму інфляційного таргетування та дають змогу порівняно швидко подолати високі темпи інфляції і досягти збалансованого економічного зростання та стабілізації на грошовому та товарному ринках; повільне проведення лібералізації зберегло деформовану ще з соціалістичних часів структуру економіки, не орієнтовану на кінцевого внутрішнього споживача і надто залежну від регульованих, дешевших цін на деяку сировину чи енергоносії, що не дає змоги успішно побороти інфляцію [19].

Валютна політика пов'язана як з забезпеченням макроекономічної стабілізації, так і з наданням певних імпульсів для економічного зростання. Вибір оптимального режиму для перехідних економік в умовах трансформації економічної системи відіграє ключову роль для формування ефективної

макроекономічної політики. Зазначимо, що Б. Ю. Лапчук провів економетричний аналіз впливу 10-ти обраних політичних та економічних чинників (виборів, змін урядів, ВВП, темпів зростання реального ВВП, темпів інфляції, рівнів безробіття, валютних резервів, балансу бюджету, поточного рахунку платіжного балансу та індексу курсу долара США у місцевій валюті) на вибір валютного режиму в 11-ти країнах Центральної та Східної Європи (Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Угорщині, Україні та Чехії) та виявив, що на вибір режимів фіксації у цих країнах впливають такі чинники, як зміни урядів, величина ВВП та обсяги валютних резервів. Натомість вибір режимів плавання залежить від змін урядів (хоча у меншій мірі), величини ВВП та балансу бюджету. Модель проілюструвала, що вибір валютних режимів у перехідних економіках Центральної та Східної Європи не надто залежить від решти аналізованих чинників. Це можна пояснити тим, що для перехідних економік характерні значні відмінності від класичної ринкової економіки, а також збереженням деяких рис командної економіки. Часто в перехідних економіках ті чи інші заходи (зокрема, і вибір валютного режиму) є наслідком політичного рішення [17].

Для валютної політики України, передусім у період 1991–2002 рр., характерними є певні помилки, зокрема, гіперінфляція 1993 року внаслідок емісійної підтримки економіки, валютна криза 1998 року внаслідок «піраміди» ОВДП, неефективність політики валютних коридорів, зловживання адміністративними методами регулювання валютного ринку, недостатня незалежність Національного банку України тощо. Економетричний аналіз впливу таких політичних та макроекономічних чинників, як вибори, зміни урядів, зростання реального ВВП, відкритість економіки, географічна концентрація зовнішньої торгівлі, рівень інфляції, величина валютних резервів, процентна ставка, баланс бюджету та рахунок поточних операцій на вибір валютного режиму в Україні за допомогою біноміальної пробіт-моделі засвідчив, що вибір валютного коридору залежить від зростання реального ВВП, географічної концентрації зовнішньої торгівлі, рівня інфляції та процентної ставки, а вибір режимів плавання залежить від зростання реального ВВП, географічної концентрації зовнішньої торгівлі, рівня інфляції та балансу бюджету. Важливим висновком є те, що, незважаючи на всі свої позитивні й негативні риси, жоден із валютних режимів не може бути вирішенням усіх економічних проблем. Валютна стратегія повинна бути складовою загальної економічної політики. Позитивний досвід розвитку деяких країн з перехідною економікою є результатом виваженої макроекономічної політики та послідовних структурних перетворень. Без відповідних структурних реформ, розумної політики у сферах оподаткування, зовнішньої торгівлі, виробництва жоден з валютних режимів не дасть очікуваних результатів, зазначає Б. Ю. Лапчук [17].

Валютна політика взаємодіє з монетарною політикою через певні канали, дослідження яких представляє значний науковий інтерес. У сучасній економічній науці використовують такі канали для дослідження ефективності

впливу монетарної політики на розвинуту ринкову економіку: канал процентної ставки, валютного курсу, банківський кредитний канал, канал очікувань, канал зміни вартості активів. Зазначимо, що Ю. В. Корнєєва вперше виокремила новий сучасний канал у механізмі взаємодії монетарної та валютної політики – канал припливу іноземного капіталу; ґрунтовно проаналізувала ефективність механізму взаємодії монетарної та валютної політики країн ЦСЄ в умовах трансформації та в контексті фінансової глобалізації та інтеграції до Європейського Союзу [15].

З метою дослідження впливу монетарних шоків на валютний курс, для аналізу наслідків від надмірного припливу капіталу на ефективність роботи монетарної та валютної політики використовують VAR-аналіз, ефективний навіть для малої кількості даних, що є характерною особливістю країн з перехідною економікою.

Результати дослідження засвідчують, що процентний канал у країнах з фіксованими валютними курсами працював набагато слабше, порівняно з країнами, в яких впровадили гнучке курсоутворення. У першому випадку вплив процентної ставки на динаміку зростання грошової маси в середньому не перевищував 10 %, а в деяких випадках не простежувався. Натомість вплив каналу валютного курсу був визначним і пояснював від 50 до 60 % коливань грошової маси [15].

В умовах гнучких валютних курсів ефективність процентного каналу зростала до 20-40 %. Також зазначимо, що за фіксованих валютних курсів зростає вплив каналу іноземних капіталів до 50-60 %, за гнучких курсів цей показник у середньому становить 10 %. Отже, механізм взаємодії монетарної та валютної політики, що ґрунтується на системі фіксованих валютних курсів та монетарній стратегії таргетування інфляції, є неефективним [15].

Фіксовані валютні режими обмежують незалежність монетарної політики, це створює передумови для припливу капіталів та не дає змоги протистояти зовнішнім шокам, що спричиняє значне макроекономічне розбалансування та перегрів економіки, а, отже, створює умови для подальшого поглиблення кризового стану. З одного боку, приплив іноземного капіталу нейтралізував негативне сальдо рахунку поточних операцій, проте ці надходження були переважно у формі кредитів, а не інвестицій у розвиток реального сектора економіки, що спричинить значні проблеми у майбутньому. Польща, Чеська Республіка та Словенія запровадили ефективнішу систему макроекономічного регулювання, що ґрунтується на використанні гнучкої системи курсоутворення та монетарній стратегії таргетування інфляції, виявилися успішнішими перед зовнішніми викликами, такими як регулювання надмірних надходжень іноземного капіталу чи протистояння світовій фінансовій кризі, через відсутність значної внутрішньої розбалансованості економік.

Проведений Р. І. Копичем докладний аналіз генези фіскальної політики на основі типологізації та періодизації окремих етапів дав змогу виявити та систематизувати характерні особливості досліджуваних країн ЦСЄ в євроінтеграційному процесі. Простежується зміна пріоритетів залежно від

конкретного етапу трансформаційного процесу. На етапі фінансової стабілізації (1989–1994) головним було гальмування інфляції та реструктуризація підприємств державного сектора. Поліпшення сальдо бюджету відіграло важливу роль в антиінфляційному зміцненні передевальвованої грошової одиниці. Під час переходу до стійкого економічного зростання (1995–1999) фіскальна політика орієнтувалася на підвищення довіри до економіки, поліпшення сальдо поточного рахунку та оптимізацію зовнішніх запозичень. Підготовка інтеграції до ЄС (2000–2004) відрізняється збільшенням дефіциту бюджету в країнах – першочергових кандидатах, що можна пояснити як виконанням вимог *Acquis Communautaire*, так і міркуваннями стимулювання динаміки економічного зростання [14].

Ефективна податкова реформа пов'язана зі складними кроками у напрямі позитивних інституційних змін, зазначає І. Л. Гурняк. Наслідком численних спонтанних змін офіційних інститутів є найгірше бізнес-середовище у Європі. За таких умов важливе використання інститутів бізнес-асоціацій, адекватна оцінка впливу практичного досвіду бізнесу. Не може бути успішною податкова реформа, основою якої не є комплексний підхід, що зачіпає широкий спектр офіційних та неофіційних інститутів, реформу державних інституцій, взаємодію з адміністративною та земельною реформами. Водночас зазначені кроки будуть ефективними лише у комплексі із земельною та адміністративною реформою, що введе на ринок нову дійову особу – територіальні громади у статусі юридичної особи, що матиме в своєму розпорядженні земельні, лісові та водні ресурси, комунальні підприємства [7].

В останній період глобалізація світової економіки й фінансових ринків спричинила значні зміни умов розвитку банківських систем. Почастішали банківські кризи, які охоплюють великі групи країн. Найгостріше це виявляється у країнах з ринками, що розвиваються. Ці кризи спричинені сполученням різних аналітичних чинників, зокрема, економічними, інституційними, політичними та психологічними. Проаналізовано інституційні механізми регулювання банківських криз у країнах Центрально-Східної Європи. Головні канали поширення банківських криз на сусідні країни визначила М. Волянська. З використанням методів математично-статистичного аналізу обчислено індекс ефективності політики регулювання банківських криз і простежено взаємозв'язок між використанням державних фінансових ресурсів та ефективністю регулювання банківських криз у країнах ЦСЄ [5].

У сучасний період банківські реформи та подальша лібералізація валютних ринків, поряд з фіскальною стабільністю та фінансовою глибиною економіки, стають вирішальними чинниками у залученні прямих іноземних інвестицій в економіку країн ЦСЄ. Найвагоміший вплив на притік ПІІ складає ступінь прогресу у проведенні банківської реформи та інфраструктурних реформ у транспорті та енергетиці, а також лібералізація зовнішньої торгівлі та валютного ринку.

Майже тридцять років економічного розвитку постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи дають підставу зробити деякі висновки щодо

успішних та невдалих економічних стратегій та умов для сталого зростання рівня життя в цих країнах. Цікавим є досвід інституційних змін у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, що відбулись у доволі радикальний спосіб і на дуже значній площі земної кулі, що можна розглядати як своєрідний соціально-політичний експеримент на глобальному рівні й хорошу можливість для аналізу формування ефективної інституційної основи в процесі переходу від одного типу політичної системи економіки до іншого [25; 26; 27; 28].

Малорозвинуті держави перебувають у зачарованому колі, оскільки продукція сировинних галузей зіштовхується сьогодні зі значною конкуренцією на світовому ринку, а у них немає значних прибутків з виробничої діяльності, що сповільнює інвестиційний процес. Водночас ринки готових продуктів, технологічних новинок є монополними і недоступними для виробництва у малорозвинутих країнах, що спричиняє економічний колапс за несприятливої світової кон'юнктури на сировинні товари. Якщо ж створити певні інституційні умови (бути чесними, відповідальними, не організовувати злочинних схем у веденні бізнесу), тобто зменшити податки, отримати чесний, професійний високооплачуваний бюрократичний апарат, який повністю виконуватиме суспільні, а не приватні злочинні функції, додатково до цих умов створити соціальну, транспортну, виробничу інфраструктуру, тоді й надійдуть інвестиції і фізичний капітал даватиме прибуток. Це і є механізм успіху, де якісні інститути дорожчі за матеріальну складову, а чесність набагато дорожча за грошовий капітал, який може бути частково відсутній [27; 29].

Ще один важливий висновок можна зробити з аналізу реформування посттоталітарних держав, коли національний, культурний та етнічний дух пронизує створення інститутів приватної власності, змінюються відносини між роботодавцями, профспілками та урядом, формується державна еліта (Чеська Республіка, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, навіть Японія та Німеччина), й усе це сприяє високим темпам економічного зростання.

Альтернативною, проте не менш важливою можна назвати концепцію реалізму, розроблену німецьким економістом Фрідріхом Лістом у відомій праці «Національна система політичної економії». У цій класичній парадигмі пріоритетними є економічні інтереси держави, а не індивідуума, національна економіка превалює над приватною. Ця концепція формувалась у гострій критиці ліберальної парадигми А. Сміта, яка є космополітичною і не враховує історичних, культурних особливостей економічного розвитку держави. Основні досягнення реалістичної парадигми полягають у створенні основ економіки продуктивних сил держави, які включають національну єдність, єдину мову, верховенство права, поліцію, армію, а також систему освіти, митну систему, колоніальну політику, тобто все те, що сприяє створенню матеріальних цінностей у довгостроковому періоді [30].

З огляду на світову економічну історію можемо констатувати, що з часів лібералізму жодна країна не здійснила успішне будівництво національної держави, якщо національна економіка перебувала під владою лібералізму.

Тільки суворий протекціонізм, державне регулювання і контроль сприяли консолідації суспільства та економічному зростанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Беляєва О. М.* Управління формуванням кредитних портфелів у банківській системі країн Центральної та Східної Європи в умовах євроінтеграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. М. Беляєва. – Львів, 2014. – 20 с.
2. *Біда М. Б.* Механізми впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання держав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / М. Б. Біда. – Львів, 2015. – 20 с.
3. *Білоган О. І.* Оптимізація структури зовнішньої торгівлі країн Центральної та Східної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. І. Білоган. – Львів, 2015. – 20 с.
4. *Васильків М. В.* Послуги консалтингу в системі зовнішньоекономічної діяльності України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / М. В. Васильків. – Львів, 2016. – 20 с.
5. *Волянська М. І.* Інституційні механізми регулювання банківських криз в країнах Центральної та Східної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / М. І. Волянська. – Львів, 2012. – 20 с.
6. *Голян Н. Б.* Вплив прямих іноземних інвестицій на технологічні зміни у країнах Центральної та Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Н. Б. Голян. – Київ, 2004. – 21 с.
7. *Гурняк І. Л.* Торгово-промислові палати у системі зовнішньоекономічних зв'язків України: Центральної та Східної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І. Л. Гурняк. – Київ, 2004. – 22 с.
8. *Дідич О.-Г. О.* Структурні реформи в країнах Центральної та Східної Європи: теоретичні та прикладні підходи [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Дідич Олена-Галина Орестівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 259 с.
9. *Доскочинська Л. С.* Світові ринки дорогоцінних металів в умовах фінансової глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Л. С. Доскочинська. – Львів, 2017. – 20 с.
10. *Женчак О. В.* Формування пенсійних фондів у країнах Центрально-Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. В. Женчак. – Львів, 2012. – 20 с.
11. *Ємельянова Л. О.* Інституційні реформи у процесі формування акціонерного капіталу в країнах ЦСЄ в умовах європейської інтеграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Л. О. Ємельянова. – Львів, 2015. – 20 с.
12. *Кирилич Ю. В.* Вплив фінансової лібералізації на макроекономічну стабільність країн ЄС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Ю. В. Кирилич. – Львів, 2014. – 20 с.
13. *Козут О. І.* Економічний аналіз монополізації світового ринку нафти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. І. Козут. – Львів, 2015. – 20 с.
14. *Копич Р. І.* Фіскальна політика країн Центральної та Східної Європи в євроінтеграційному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Р. І. Копич. – Київ, 2007. – 19 с.

15. *Корнєєва Ю. В.* Механізм взаємодії монетарної і валютної політики в країнах Центральної і Східної Європи в умовах трансформації автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Ю. В. Корнєєва. – Київ, 2011. – 19 с.
16. *Кузенко Н. В.* Структурні зміни в економічному розвитку пострадянських держав [Текст]: монографія / Н. В. Кузенко; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів : СПОЛОМ, 2013. – 304 с.
17. *Лапчук Б. Ю.* Фактори вибору валютного режиму в країнах Центральної та Східної Європи: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Б. Ю. Лапчук. – Київ, 2004. – 20 с.
18. *Ластовецька Р. О.* Механізми впливу грошових переказів на економіку країни-донора та країни-реципієнта: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Р. О. Ластовецька. – Львів, 2016. – 20 с.
19. *Максимук А. О.* Структурні чинники інфляції в умовах монетарної стабілізації. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / А. О. Максимук. – Львів. – 2011. – 20 с.
20. *Романів І. І.* Джерела залучення капіталу в економіку країн Центральної та Східної Європи : дис. канд. екон. наук : 08.00.02 / І. І. Романів. – Київ, 2011. – 226 с.
21. *Струк О. І.* Експортоорієнтовані стратегії економічного розвитку у світовій економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Струк О. І. – Львів, 2016. – 20 с.
22. *Цапко-Піддубна О. І.* Механізми досягнення енергоефективності економіки країн Центральної та Східної Європи в умовах європейської інтеграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. І. Цапко-Піддубна. – Львів, 2015. – 20 с.
23. *Туниця Т. Ю.* Економічна політика збалансованого природокористування в умовах глобалізації (теоретико-методологічні аспекти): автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.02 / Т. Ю. Туниця ; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2007. – 40 с.
24. *Ходико Д. І.* Міжнародна торгівля правами на викиди парникових газів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Ходико Д. І. – Львів, 2012. – 20 с.
25. *Bilenko Y.* Economic and institutional Fundamentals of the Divergence of Development Paths in Central and Eastern Europe / Y. Bilenko // *Ekonomika*. – 2013. – Vol. 92(3). – P. 24–40.
26. *Bilenko Y.* Foreign Capital Inflows: Internal and External Equilibrium in Central and East Europe. Chapter 8 / Y. Bilenko // «Post-Crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium» / Ed. by O. Shnyrkov and A. Filipenko. – K. : Publishing center «Kyiv University», 2013. – P. 142–162.
27. *Bilenko Y.* Dynamic economic effects of EU membership for post socialist countries of Central and Eastern Europe / Y. Bilenko // *Wroclaw Review of Law, Administration and Economics*. – 2013. – Vol. 3(1). – P. 90–103.
28. *Bilenko Y.* Macroeconomic Analysis of External Financing of the Countries of Central and Eastern Europe / Y. Bilenko // *Journal of Business Enterprise & Finance*. 2013. – Vol. 3(1). – P. 27–38.
29. *Bilenko Y.* Paths for Ukraine : Economic and Political Choices for the Next Century / Y. Bilenko // *Harvard International Review*. Summer 2000. – Volume XXII. – P. 78–79.
30. *List F.* National System of Political Economy / F. List. – Philadelphia : J. B. Lippirett, 1856. – 427 p.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2017

Прийнята до друку 23.06.2017

**EXPLORING OF THE PROBLEMS OF THE CHOICE AND FORMATION OF THE OPTIMAL
TRAJECTORY OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF STATES IN THE CONDITIONS
OF FINANCIAL AND TRADE OPENNESS**

Yuriy Bilenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-46-02,
e-mail: y_bilenko@lnu.edu.ua*

The article analyzes scientific achievements, research results of the exploring the optimal trajectory of economic development in the conditions of significant financial and trade openness that had been done at the Department of International Economic Analysis and Finance, Ivan Franko National University. The economic strategies related to the export orientation of the countries, formation of optimal structure of production and foreign trade, investment policy and capital accumulation, economic efficiency, energy efficiency and implementation of effective macroeconomic policy in the monetary, currency and fiscal areas, and formation of a high-quality institutional environment are considered/

Key words: international economic analysis; classical paradigms; modern paradigms; international trade; financial globalization; economic development; economic growth; countries of Central and Eastern Europe.